
Strossmayerova koncepcija prosvjete u odnosu na suvremene koncepte odgoja i obrazovanja

Mirko Ćurić¹

Sažetak

U radu se pristupilo prosvjetnim koncepcijama Josipa Jurja Strossmayera. Htjelo se komparacijom izvornih Strossmayerovih tekstova i znanstvenih radova koji su se bavili ovim pitanjem te uvidom u zakonske i strateške dokumente suvremenog hrvatskog odgoja i obrazovanja, odgovoriti na pitanje koliko su ove koncepcije prihvatljive i primjenjive u suvremenom hrvatskom sustavu odgoja i obrazovanja. Strossmayer je uvjeren kako se prosvjetom, odgojem i obrazovanjem, postižu najveći mogući društveni učinci te da je razvitak prosvjetnih institucija, edukacija nastavnika i nastavnica te utjecaj na društvo u kojem se provodi - „prosvjeđivanje“ - jedini mogući put prema napretku. U provođenju prosvjetnih programa kao jedno od temeljnih načela ističe slobodu, osobnu i narodnu, jer je ona dragocjeno blago svega čovječanstva, a njezin vrhovni zakon bratinstvo i sloboda svih naroda”. Strossmayerov prosvjetni koncept je prosvjetno-idealistički, patricijski, modernizacijski a prosvjeta ima i izrazito važnu identitetsku ulogu. Strossmayer u tom projektu koristi različite strategije: osim stvaranja kulturnog i prosvjetnog kapitala ili demokratizacije politike, on djeluje i na području razvoja društva u cjelini – jer je svrha prosvjeta po njemu mijenjanje društva na bolje u svim segmentima, tako i komunalnim, gospodarskim, prometnim... Suvremeni koncepti odgoja i obrazovanja pragmatičniji su od Strossmayerovih koncepata, nastavnici nisu „kvas i svjetlilo“ već prosvjetni djelatnici zaposleni na poslovima odgoja i obrazovanja. Najveće odstupanje od Strossmayerovih prosvjetnih katoličko-liberalnih koncepata je sekularnost školskih kurikulumuma. Svaki Strossmayerov prosvjetni koncept sadržavao je božansku dimenziju, dok ta dimenzija u suvremenom hrvatskom školstvu nije primarna, što se ogleda i u otvaranju sve većeg broja katoličkih škola, u kojima se nadoknađuje ono što suvremene hrvatske crkvene vlasti doživljavaju manjkavim u hrvatskim školskim kurikulumima za osnovnu i srednju školu.

Ključne riječi: identitet, Josip Juraj Strossmayer, patricijski model, prosvjeta, sekularnost

1. Uvod

Josip Juraj Strossmayer najveći je mecena prosvjete i kulture u hrvatskoj povijesti. Njegov prinos razvoju hrvatske prosvjete i znanosti je nezaobilazan, a Sabo tvrdi kako „sve ustanove koje je biskup Strossmayer mecenatskim prilozima gradio stoje i danas i svrstavaju nas u zajednički hod s europskim zemljama.

¹ Mirko Ćurić, doktor znanosti i ravnatelj Srednje strukovne škole Antuna Horvata u Đakovu, Hrvatska

U tome Strossmayerovu radu, kao i trajnim vrijednostima koje nam je ostavio u baštinu, stoje i njegove neprolazne zasluge.“ (Sabo 2015: 19). Najveće zasluge, dakle, koje se priznaju đakovačkom biskupu su mecenatsko-utemeljiteljske, iako je on jedan od onih koji su u 19. stoljeću svojim idejama snažno djelovali na razvoj hrvatske prosvjete. Znanstveni radovi koji se bave Strossmayerovim prinosima razvitku hrvatskog odgoja i obrazovanja u najvećoj mjeri se bave upravo njegovim mecenatsko-utemeljiteljskim pothvatima, neupitnom ostavštinom, dok će se ovaj rad baviti (ne)aktualnošću njegovih prosvjetnih ideja u odnosu spram suvremenih koncepata hrvatskog odgoja i obrazovanja. Strossmayer je svojim patricijskim modelom utjecao na sve segmente hrvatskog društva i ostavio trajan pečat, tako i na području odgoja i obrazovanja, koje je bilo jedno od središta njegovog ukupnog djelovanja.

2. Najveći mecena kulture i prosvjete u hrvatskoj povijesti

Josip Juraj Strossmayer, đakovački biskup i hrvatski političar najveći je mecena kulture i prosvjete u hrvatskoj povijesti, međutim njegova uloga na području razvitka hrvatskog odgoja i obrazovanja, najčešće pada u drugi plan pred njegovim kulturnomecenatskim, znanstvenim, prosvjetnim političkim i drugim pothvatima. Josip Juraj Strossmayer se rodio 4. veljače 1815. u Osijeku. Iako po muškoj lozi austrijskog podrijetla, odgojen je u Osijeku u hrvatskom duhu. U rodnom gradu završava osnovno i srednje obrazovanje, stupa u Bogoslovno sjemenište u Đakovu i započinje filozofsko-teološki studij, a završava ga u Pešti i Beču, gdje postiže doktorate iz teologije i filozofije. Uz svoj materinski hrvatski izvanredno je poznao latinski, njemački i francuski jezik. Godine 1847. imenovan je za jednog od ravnatelja carskog zavoda sv. Augustina u Beču i dvorskog kapelana. Na prijedlog bana Josipa Jelačića i bečkih Hrvata car Franjo Josip imenuje ga 1849. bosansko-đakovačkim i srijemskim biskupom, a u svibnju 1850. papa Pio IX. potvrđuje carski dekret o imenovanju. Za biskupa je zaređen 8. rujna 1850., a 29. rujna preuzima upravu đakovačke biskupije i upravlja njome 55 godina, sve do svoje smrti 8. travnja 1905. Strossmayer je pedeset i pet godina sudjelovao u političkom životu Hrvatske, Monarhije i Europe. Utemeljitelj je najvažnijih kulturno-prosvjetnih ustanova u Hrvatskoj - Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti, danas Hrvatske akademije, sveučilišta u Zagrebu i Galerije slika starih majstora. Pomaže gotovo sve hrvatske gimnazije i obrazovne ustanove. Moralno i materijalno pomaže mnoge studente i đake, pisce i umjetnike, Bio je preteča zbližavanja kršćanskih crkava i kultura, napose katolika i pravoslavnih Slavena. U Hrvatskoj oživljava kult i baštinu apostola i prosvjetitelja Slavena sv. Ćirila i Metoda. Spašava hrvatsku nacionalnu baštinu Gostinjac i Kaptol sv. Jeronima u Rimu i zajedno s nadbiskupom Josipom Stadlerom pretvara ga u nacionalni

zavod za postdiplomski studij mladih hrvatskih svećenika. Posebno se istaknuo na Prvom vatikanskom saboru kada je postigao svjetsku slavu. Njegova su životna gesla „Sve za vjeru i domovinu“, te „Prosvjetom slobodi.“ Strossmayer je uvjeren kako se prosvjetom, odgojem i obrazovanjem, postižu najveći mogući učinci te da je razvitak prosvjetnih institucija, edukacija nastavnika i nastavnica te utjecaj na društvo u kojem se provodi „prosvjećivanje“ jedini mogući put prema napretku. Prosvjeta je po njemu „kvas koji oplemenjuje“ a „zvanje učenjaka i izobraženika svagdje je narodu biti svjetlilom i uzorom onih građanskih i domaćih krieposti, u kojima sreća naroda stoji“ (Cepelić/Pavić 1904).

3. Glavne značajke Strossmayerovog pristupa odgoju i obrazovanju

Kao glavne značajke Strossmayerovih prosvjetnih koncepta izdvojiti je ove: a) Prosvjeta kao univerzalno ljudsko pravo, odnosno prosvjetni idealizam; b) Stvaranje prosvjetne infrastrukture; c) stvaranje nacionalne prosvjete (nacionalno-identitetski koncept) d) izjednačavanje šansi učenika politikom potpora i stipendija, e) poticanje izvrsnosti, f) presudna važnost učitelja, njihove motiviranosti i stalne edukacije, g) kršćanske odgojne vrijednosti.

Biskup Strossmayer nije, barem u pogledu prosvjete, originalni mislilac, njegove ideje su sintetične i proizlaze iz intelektualnih krugova liberalnih katoličkih mislilaca u drugoj polovici 19. stoljeća, s naglaskom na francuske intelektualce čijim se djelima i idejama nadahnjivao te ih pokušavao primijeniti. Srakić analizira osobnu knjižnicu biskupa Strossmayera pa na temelju onoga što je čitao (s olovkom u ruci i brojnim komentarima) možemo razumjeti kojim se prosvjetnim idejama nadahnjivao: (...)na političko-prosvjetnom području: Alphonse de Lamartine², François Guizot³, Charles

² Lamartine, Alphonse de, francuski političar i pjesnik (Mâcon, 21. X. 1790 – Pariz, 28. II. 1869). Potekao iz ugledne aristokratske obitelji, školovao se u Belleyju i Lyonu, 1822–28. u diplomatskoj službi, 1829. izabran je za člana Francuske akademije. Politički djelatnik kao liberal, bio je zastupnik 1833–51., a 1848. predsjednik privremene vlade i ministar vanjskih poslova.

³ Guizot, François, francuski političar i povjesničar (Nîmes, 4. X. 1787 – Val-Richer, 12. IX. 1874). Pravni studij završio u Parizu te od 1807. radio kao privatni učitelj, a od 1812. kao profesor moderne povijesti na Sorbonnei. Političku karijeru započeo kao pristaša modernih monarhista pa je kao oporbeni zastupnik sudjelovao u Sranjskoj revoluciji 1830., što mu je omogućilo uspješnu karijeru za vladavine kralja Luja XIX. (1773–1848). Bio je ministar unutarnjih poslova (1830), prosvjete (1832–37), vanjskih poslova (1840–48) te predsjednik vlade (1847–48). Njegovo protivljenje društvenim reformama izazvalo je Veljačku revoluciju 1848., pad njegove vlade te kraljevu abdikaciju. Za revolucije pobjegao u Veliku Britaniju. Nakon povlačenja iz politike, posvetio se pisanju te zagovarao mir među društvenim staležima.

René Montalembert⁴, William Ewart Gladstone⁵ i Marco Minghetti⁶ (Srakić, 2013: 133). Pri tumačenju Strossmayerovog odnosa prema kulturi i prosvjeti ne smijemo zaboraviti kako je on biskup, katolički svećenik te poput Eliota smatra da kultura (a tako i prosvjeta) utjecaj na mase čini „u obliku religijske kulture“ (Eliot 1939, citirano u Egelton 2014: 138-139), te da djelovanje mora krenuti od elite

⁴ **Charlest, grof de Montalembert**, (15. travnja 1810., London, 13. ožujka 1870., Pariz, govornik, političar i povjesničar koji je vođa borbe protiv apsolutizma u crkvi i državi u Francuskoj tijekom 19. stoljeća. Rođen u Londonu tijekom progonstva svog oca Marc-Renéa, grofa de Montalemberta (sin Marc-Renéa de Montalemberta), kasnije ga je pratio na veleposlaničkim turnejama u Švedskoj i Njemačkoj. Političku karijeru započeo je u novinama *L'Avenir* (“Budućnost”), koji je 1830. utemeljio svećenik Félicité Lamennais, i pridružena Generalna agencija za obranu vjerskih sloboda. Pomogao je osnovati rimokatoličku školu 1831., protiveći se državnom monopolu koji je isključivao vjerske redove iz nastave. Školu je zatvorila policija, a protiv nastavnika je pokrenut postupak. Montalembert, koji je naslijedio očevu titulu, mogao je tražiti pravo na suđenje od strane kolega. Njegova obrana bila je elokventna i dosuđena je samo minimalna kazna. Ova mu je afera pomogla da postane vođa liberalnih rimokatolika tijekom srpanjske monarhije (1830–48). Bio je član Doma naroda od 1835. do 1848.

⁵ Gladstone, William Ewart, britanski državnik (Liverpool, 29. XII. 1809 – Hawarden, Wales, 19. V. 1898). Političku karijeru započeo kao torijevac (konzervativac) ulaskom u Parlament 1833. Godine 1843. ministar trgovine, zatim (1845–46) ministar kolonija u kabinetu Roberta Peela; zalagao se za ukidanje Zakona o žitu (*Corn Laws*) i tražio emancipaciju Židova. Europsku popularnost stekao 1851. kada je objavio pismo lordu G. H. G. Aberdeenu, u kojem optužuje krvavu tiraniju nad narodom Napuljskoga Kraljevstva. Stupivši 1859. u Palmerstonovu vladu (ministar financija), Gladstone je konačno prišao Liberalnoj stranci, kojoj je bio vođa gotovo četvrt stoljeća (od 1867). Kao premijer (1868–74) sastavio je najvažniju reformsku vladu u XIX. st., s pomoću koje je provodio reforme u Irskoj, ukinuo privilegiran položaj Irske protestantske crkve (1869), ali su pokušaji zemljišne reforme propadali. Uveo je tajno glasovanje na parlamentarnim izborima te javne natječaje za službu u državnoj upravi; ukinuo je vjerske zapreke na sveučilištima i položio temelje za opću osnovnu izobrazbu.

⁶ Marco Minghetti (8. studenoga 1818., Bologna, 10. prosinca 1886., Rim, Italija), državnik koji je dva puta bio premijer ujedinjene Italije (1863.–64., 1873.–76.). U mladosti, dok je bio u posjetu tetki u Parizu, Minghetti je došao pod utjecaj prognanih talijanskih domoljuba. Vrativši se kući, upisao je Sveučilište u Bologni, gdje se posvetio znanstvenim predmetima, ali su ga ubrzo privukle i humanističke znanosti i politika. Privučen je u Rim da pomogne u traženju reformi od vlade Papinske Države pod liberalnim Pijem IX., te je postao član revolucionarne vlade Rimske Republike (1847.). Podnio je ostavku 1848. kako bi se pridružio pijemontsko-sardinijskoj vojsci koja se borila protiv Austrijanaca, a u Rim se vratio krajem 1848. Nakon općeg neuspjeha revolucionarnog pokreta, nastavio je život studija i putovanja. Godine 1859. grof Cavour, premijer Pijemonta i Sardinije, imenovao ga je glavnim tajnikom ministarstva vanjskih poslova Pijemonta. Nakon uspješne francusko-talijanske kampanje protiv Austrijanaca, Minghetti je služio kao predsjednik skupštine oslobođene Romagne do njenog pripojenja Pijemontu-Sardiniji. Uskoro je postao ministar unutarnjih poslova Pijemontske monarhije koja se širila i premijer novoujedinjene Kraljevine Italije (1863.). U vladu se vratio kao ministar poljoprivrede 1869., a u srpnju 1873. ponovno je postao premijer. Preuzevši sam financijski portfelj, uveo je reforme koje su dovele do prvih uravnoteženih proračuna od 1860., ali su njegove proizvoljne mjere protiv političke opozicije na kraju dovele do gubitka dužnosti (ožujak 1876.). Sljedećih nekoliko godina Minghetti je nastavio biti opozicija lijevo orijentiranim vladama Agostina Depretisa i njegovih nasljednika.

koju treba stvoriti ako je nema ili je educirati. Zadaća je elite potaknuti razvoj kulture i prosvjete, ali ne samo idejno već i praktično – mecenatskim i političkim utjecajem. Model kulturno-prosvjetnog djelovanja biskupa Strossmayera možemo tumačiti i pojmom koji David Edgar naziva „patricijskim (...) ulogu umjetnosti doživljava kao oplemenjujuću, njezino kraljevstvo je nacija, njezin organizacijski oblik institucija, njezin repertoar ustanovljeni kanon i djela čije je težnja da ga dostignu, a osnovna publika im je elita“ (Edgar, citirano u Egelton 2014: 152). Kada je Strossmayerovo poimanje kulture i prosvjete u pitanju, treba revidirati zadnju Edgarovu tezu: osnovna publika jest uska, malobrojna elita, ali je aktivnost usmjerena prvenstveno na puk, koji nije isključen iz komunikacije. Njemu se pristupa „prosvjetom“ koja vodi „slobodi“, odnosno povećanje broja obrazovanih ljudi povećava snagu cijele nacije. Na taj način se stvara elita, koja će desimirati dostignuto puku. Taj koncept objašnjava Strossmayer 1874. u svom kulturno-programskom tekstu *Stolna crkva u Djakovu*, ističući upravo – puk kao osobit cilj svog djelovanja:

Osim svih ovih razloga još nas je osobiti jedan na to sklonio, da crkvu prostraniju zidamo. A taj jest: Crkva se dakako za sve ljude gradi, jerbo Isus, komu se u crkvi klanjamo, sve bez razlike ljude u srcu svom nosi, a i žrtva, koja se na oltarima našima Bogu prikazuje, prikazuje se za sve; ali kao što se je Isus svagda osobitim načinom zauzimao za proste zapuštene ljude, tako smo i mi, iskreno ispovijedamo, crkvu stolnu gradili s osobitim obzirom na prosti naš puk. (Strossmayer, 2015: 25)

3.1. Europejac i Francuz

Popis autora zastupljenih u Strossmayerovoj knjižnici potvrđuje Matošev za ključak o Strossmayerovom europejstvu i nadahnuću, u najvećoj mjeri, francuskom kulturom te francuskim teoretičarima kulture, prosvjete, politike i crkve čije je ideje koristio u svom javnom djelovanju. Srakić (2013) donosi biografije pojedinih odabranih autora te u njima naglašava one ideje koje su mogle utjecati na biskupa Strossmayera. Utjecaj Jacquesa Bénigne Bossueta⁷ (Dijon, 27. 9.

⁷ Bossuet, Jacques Bénigne, francuski teolog i propovjednik (Dijon, 27. IX. 1627 – Pariz, 12. IV. 1704). Godine 1659. počeo je propovijedati u Parizu, a deset godina poslije imenovan je biskupom i dauphinovim (prijestolonasljednikovim) odgojiteljem. Za svojeg učenika napisao je *Raspravu o svjetskoj povijesti* (*Discours sur l'histoire universelle*, 1681). Postavši biskupom u Meauxu (odatle nadimak *Orao iz Meauxa*), gorljivo je upravljao svojom dijecezom i vodio mnogobrojne polemike: protiv protestanata (*Povijest mijena protestantskih crkava – Histoire des variations des Églises protestantes*, 1688), protiv papina autoriteta, tražeći posebne slobodine za francuski kler (galikanizam), protiv povijesne kritike *Staroga zavjeta*, koju je načeo redovnik Richard Simon, protiv Fénelona i njegova kvijetizma (*Pouka o stanjima molitve – L'Instruction sur les états d'oraison*, 1697). Njegove mnogobrojne *Propovijedi* (*Sermons*) tiskane su tek 1772., a slavne su postale Bossuetove *Nadgrobne besjede* (*Oraisons funèbres*).

1627. – Pariz, 12. 4. 1704.) francuskog pisca, teologa, propovjednika, biskupa te člana Francuske akademije, koji se, izdvaja Matoš, potvrđuje njegovim djelima u Strossmayerovoj osobnoj knjižnici. Ovaj veliki govornik je „bio protiv papina autoriteta, tražeći posebne slobostine za francuski kler (galikanizam) (...). Bio je darovit govornik i polemičar, iskreno je govorio o pokojnim moćnicima i nije propuštao iznositi njihove mane. Prividna jednostavnost njegovih propovijedi bila je plod pomnoga odabira poetskih vrsta i svjedočila je o Bossuetovu dobru poznavanju književnosti“ (Srakić, 2013: 133).

I u biografijama ostalih autora, koje je Strossmayer čitao i izučavao, iščitati je mnoge elemente ugrađene u njegove programe, što potvrđuje dobru teorijsku utemeljenost koncepta. Svi su ovi autori vrlo kompleksni, pa i kontroverzni i jedna od glavnih karakteristika jest nemirenje s glavnim strujama unutar društava ili crkava u kojima djeluju. „Neka djela navedenih autora došla su na Index, ali su s vremenom i ona i njihovi autori ‘rehabilitirani’. Jedan od njih je *Antonio Rosmini*, koji je nedavno proglašen blaženim. Blaženim je proglašen i *Frédéric Ozanam*. I to svjedoči o crkvenom osjećaju i dobrom odabiru biskupa Strossmayera“ (isto).

3.2. Nacionalno-prosvjetni idealizam

Temeljno prosvjetno načelo kojim se vodi biskup Strossmayer je (nacionalno) prosvjetni idealizam. On od samog svog gesla pokazuje kako je uvjeren u apsolutnu moć prosvjete, koja je za njega univerzalno ljudsko pravo koje mora biti dostupno svakom čovjeku i svakom narodu: „Dokažimo, da je prosvjeta dragocjeno blago svega čovječanstva, a njezin vrhovni zakon bratinstvo i sloboda svih naroda, ni jednoga robovanje (...) Narodu tim danom u istinu sviće zora ustavnosti, ali ustavnost i slobodu ništa ne će toliko sačuvati, ništa toliko unaprediti, koliko prosvjeta...“ (Cepelić Pavić, 1904: 639). Strossmayer je i sâm, kao sin skromnih osječkih roditelja, primjer kako se isključivo prosvjetom mogu ostvariti značajni učinci i postići iznimna profesionalna karijera. On vjeruje kako će **vrieme, napredak i prosvjeta**⁸ ostvariti potrebne učinke, pa biskupa Strossmayera možemo označiti s jedne strane *prosvjetnim optimistom*, a s druge strane (nacionalno) *prosvjetnim realinom*. Postavlja realne i konkretne okvire za razvitak hrvatske prosvjete te smatra kako je put kojim se ostvaruje nacionalna sloboda u prvom redu snažna kultura i prosvjeta, koje valja postepeno i sustavno izgrađivati, u kombinaciji s razvojem gospodarstva i političkom borbom, dok se konačno hrvatski narod ne izjednači s najrazvijenijim europskim narodima. *Organički*

⁸ Istaknuli Cepelić i Pavić

razvitak, kako ga naziva, temeljno je načelo Strossmayerovog prosvjetnog pothvata, a aktivan, mecenatski utjecaj na institucije, učenike, učitelje, nastavnike i znanstvenike odabire kao temeljan u svom prosvjetno-identitetskom projektu. Prosvjeta je po njemu „kvas koji oplemenjuje“ a „zvanje učenjaka i izobraženika svagdje je narodu biti svjetlilom i uzorom onih građanskih i domaćih krieposti, u kojima sreća naroda stoji“ (Cepelić/Pavić 1904).

Usljed političkih promjena nakon Revizije Nagodbe, Biskup se povlači iz politike i polako gubi utjecaj na poljima pravosuđa, zakonodavstva i uprave, ali i dalje djeluje na očuvanju dostignutoga na prosvjetnom i kulturnom polju, kao i na širenju, ne samo identiteta već i hrvatskog identitetskog prostora. Pomalo paradoksalno, iako je Strossmayer vjerovao kako je Hrvatsko-ugarska nagodba njegov veliki politički, pa i osobni poraz, činjenica je da su pregovarači (s njim na čelu) izborili autonomiju upravo na područjima u kojima se može najsnažnije utjecati na (pre)oblikovanje nacionalnog identiteta: zakonodavstvo, uprava, bogoštovlje i nastava te pravosuđe. Uz to, kako naglašava Fukuyama, „u procesu koji kreće od dna, ‘priče o narodstvu’ pričaju umjetnici, glazbenici, pjesnici (...), povjesničari i obični građani nekoga društva koji opisuju vlastito podrijetlo i težnje“ (Fukuyama, 2020: 209).

Strossmayer se zalaže upravo i zato za nacionalnu, hrvatsku prosvjetu, jer se konačno za to i izborio Hrvatsko-ugarskom nagodbom. To je hrvatska prosvjeta, na hrvatskom jeziku, sa samoupravom koja nije ostvarena u drugim poljima. Strossmayer se stoga zalaže za specifične „nacionalne prosvjete“, odnosno smatra da ne postoji jedinstven prosvjetni pristup već su nužne prilagodbe na svaku nacionalnu prosvjetnu kulturu. Unutar višenacionalne zajednice takav je pristup pomagao ne samo razvitku hrvatskog sustava prosvjete već i učvršćenju nacionalnog i jezičnog identiteta.

Krivoga li pojma o prosvjeti. Po mnijenju nekih ljudi prosvjeta se načinom posve mekaničkim širi, poput vočke, koja se s jednoga vrta u drugi presadjuje, ili poput rastopljena meda, koji se iz suda u sud preljeva. Po mom ‘mnijenju sto put bi nam prije za rukom pošlo izabrati način, kojim se trak sunčani u utrobi zemlje raztali i raznom cvieću svoje boje, raznom voću svoje slasti pribavlja, nego otkriti tajna onih zakona, kojima blaga promisao prosvjetu medju narodi širi. Nije svaka jest-bina za svaki želudac. Jedna zemlja jedno, a druga drugo radja. I narodi, kao pojedini ljudi, imaju svojih psiholoških osobnosti, te kao što nam poviest svjedoči, narodnim naravnim nagonom jedni ovim drugi onim pravcem udare; jedni u ovoj drugi u drugoj struci ogromni napredak učine. Iz te upravo raznolične darovitosti ne samo stvarnoga, nego i duševnoga svieta najljepše Božja ljepota i mudrost odsieva. S toga upravo biva, da ovaj ili onaj narod njeku vrst prosvjete postojano od sebe odbija, onu pako vrst, koja mu je srodna svojim posve načinom u biće svoje i u krv svoju, tako rekav pretvara... (Cepelić, Pavić, 1904: 23).

Prosvjeta je pozvana, kada je u tome možda nemoćna politika, ostvariti konkretne identitetsko-nacionalne ciljeve.

Biskup je sa prosvjetnim zavodima velike milošte domovini svojoj u krilo sasuo, on joj s njima bolnoj upravo životne liekove pružio; ali tko bi još pobrojio nebrojene one milošte, koje je pojedincima, bud književnicima, da jim knjigu u bijeli svijet odpremi, bini djacima, da jili na vlastite noge osovi, učinio? Tko bi pobrojio liepe, poučne i zanosne one rieči, popraćene s većega diela liepom novčanom poputbinom, koje je upravljao pojedinim društvima našima, a tih je u nas na stotine? Biskup je shvatio bistrim umom svojim: šta i narodu našem treba, da spasi prosvjetu svoju, a sa prosvjetom i narodnost svoju (Cepelić/Pavić, 1904; 623).

Kao vrlo konkretan i učinkovit čovjek svoje ideje provodi u stvarnost programima edukacije nastavnika i znanstvenika, podupiranjem školskih ustanova i stipendiranjem nadarenih i siromašnih učenika i učenica:

Sveučilištu je dao: godine 1861./62. svotu od 7000 for., to jest svoju velikožupansku plaću, a godine 1866. sa petdeset hiljada forinti položio mu je temelj. Iza otvorenja sveučilišta g. 1874. studenoga 1. utemeljio je zakladu za siromašne sveučilištarce sa 10.000 for., a za zlatne mise svoje (g. 1888.) dao je prvi za medicinski fakultet, koji bi se na našem sveučilištu imao otvoriti, 20.000 forinti. Napokon je godine 1899. poklonio „Mensi akademičnoj” 1000 forinti. Svega je dao sveučilištu 88.000 for.(...) (...) Srednjim učilištima je davao i to: gimnaziji osječkoj za nabavu fizikalnih aparata 1000., god. 1858. položio je stipendijalnu zakladu za siromašne učenike sa 5000 for., god. 1861. dao je zakladi za nabavljanje knjiga siromašnim učenicima 1000 for., od godine 1863. do g. 1879. davao je nagradu učitelju pjevanja godimice 150 for., svega 2250 for. Gimnaziji vinkovačkoj za podupiranje siromašnih učenika dao je g. 1861. 1000 for., isto gimnaziji zagrebačkoj 1000 for. i gimnaziji sinjskoj 1000 for. Gimnaziji riečkoj g. 1863. za stipendijalnu zakladu za siromašne učenike Hrvate 5000 for., isto gimnaziji varaždinskoj g. 1865. sa 1000 for. Gimnaziji požeškoj za podupiranje siromašnih djaka dao je g. 1874. 200 for. i gimnaziji belovarskoj g. 1878. 50 for. Napokon je utemeljio pri novoustrojenoj gimnaziji u Gospiću g. 1880. stipendijalnu zakladu sa 5000 for. i godine 1898. dao za hrvatsku gimnaziju u Pazinu 1000 forinti; kasnije opet 3000 forinti. Svega srednjim učilištima 27.500 for. (Cepelić, Pavić, 1904).

3.3. Odnos Strossmayera prema učiteljima

Cepelić i Pavić su registrirali samo dio pomoći koju Strossmayer daje „hrvatskoj prosvjeti“, a posebno je programski usmjeren prema učiteljima koje smatra presudnima u provedbama svake prosvjetne politike. I ovdje se iskazuje prosvjetni idealizam, ističući uzvišenost učiteljskog poziva:

Biskup govorom iz 1874. godine poziva učitelje, čiji poziv smatra jednim od najljepših i najsvetijim na svijetu, da budu uzorom i glavnim dokazom istine koju propovijeda mladeži. Pritom naglašava važnost ljudskog čina, jer učenje bez čina znači „jednom graditi, a drugom razgradjivati“, a kada nam sav narod bude obrazovaniji, onda će i svi društveni staleži koji iz njega proizlaze biti izvrsniji. Učitelje obvezuje na ljubav prema učenicima koje trebaju ljubiti i njegovati kao vlastitu djecu. Učenike pak obvezuje na ljubav i štovanje učitelja kao vlastitih duševnih roditelja i ravnatelja. No taj odnos prije svega ovisi o učitelju, a onaj učitelj kojemu manjka ljubavi ne može niti poštovanje i pouzdanje učenika steći (Mlinarević, i sur. 2016: 129).

Odnos prema učiteljima, koji je dio Strossmayerovog prosvjetno-idealističkog pogleda (učitelji su u društvu *svjetlilo, kvas...*) na tu profesiju, nije u skladu s onim kako sebe ova profesija vidi sama i kako se definira u dokumentima, među kojima su kolektivni ugovori⁹. U njima su jasno određene prava i dužnosti učitelja, učiteljica, profesora i profesorica te materijalna prava (plaće) koje su najčešći razlog za obustave rada i sindikalno pregovaranje. Nastavnici i profesori zapravo ne žele biti više od djelatnika bilo koje druge struke, koji će svoj posao odraditi u skladu s kolektivnim ugovorom i zakonskim propisima. Oni koji doživljavaju svoj posao kao poziv, kvas, kako ga Strossmayer definira, sve su rjeđi u sustavu odgoja i obrazovanja, u kojem se najčešće korektno i profesionalno radi ono što je propisano ugovorom o radu, ali nema dodatne dimenzije koja se u Strossmayerovo vrijeme od učitelja, učiteljica, profesora i profesorica očekivala. To je bilo vidljivo za vrijeme najdužeg prosvjetnog štrajka u neovisnoj Hrvatskoj u jesen i zimu 2019., kada se zbog povećanja plaća štrajkalo 36 radnih dana, a učenici gotovo cijelo polugodište nisu pohađali nastavu. Pravo učitelja na veće plaće, od strane nastavnika (koji su se o ponudama Vlade izjašnjavali referendumom) bilo je, barem tijekom tog štrajka, iznad prava učenika na kvalitetno obrazovanje.

Iako je u središtu Strossmayerovog shvaćanja obrazovanja primarno bilo osnovno i gimnazijsko obrazovanje, on ne zapostavlja ni strukovno obrazovanje, koje će na poseban način razviti nekadašnji Strossmayerov štíćenik, kasniji Khuenov ministar Isidor Kršnjavi:

Od godine 1863., kada je križevačko gospodarsko-šumarsko učilište stalo prve gojence puštati u bieli svijet, počelo se je i u biskupovom vlastelinstvu paziti na strukovnu sposobnost, navlastito u šumarstvu. Tako se od godine 1882. pa dalje ne prima u obće ni jedna sila u vlastelinsku službu, ako nije službi strukovno dorasla. Pače još godine 1865. tražio je biskup od mladjega svoga činovništva, da se strukovno izobražuje, i da svake godine izrađuje pismene disertacije o raznim

⁹ https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2018_06_51_1019.html

strukama gospodarstva; a jer to nije bivalo, ponovio je svoju naredbu 1. travnja 1871. činovnika strukovno vješta, poslu prilježna, a uz to knjigi i peru prijatelja, cijeno je biskup osobito (Cepelić, Pavić, 1904: 914).

3.4 Strossmayer i suvremeni prosvjetni koncepti

U radu koji se bavi odgojnim vrijednostima u Strossmayerovim govorima Mlinarević, Vranješ i Živić ističu kao primarnu moralnu (kršćansko-moralnu, preciznije) dimenziju Strossmayerovih odgojnih koncepcija. Ona se temelji na promicanju i usvajanju vrijednosti, a „vrijednosti su izvorište odgoja, one nisu pasivne u odgojnoj i obrazovnoj djelatnosti, u životu, one nisu neutralna praksa, one su moral,“ navodi Vican (Mlinarević i sur. 216: 122). Strossmayer nije prosvjetni niti moralni relativist, smatra kako postoje jasne vrijednosti koje se dostižu kvalitetnim odgojem i obrazovanjem, prožeto kršćanskim vrijednostima.

Mlinarević i suradnici smatraju kako su najvažnije odgojne vrijednosti koje zastupa biskup Strossmayer : 1. sloboda, 2. zemaljski zakoni, 3. nematerijalne, duhovne i kršćanske vrijednosti i ideali, 4. domoljublje i rodoljublje, 5. obitelj i roditeljstvo te 6. obrazovanje. (Isto, 123). Autori na prvo mjesto kao odgojnu vrijednost kod biskupa Strossmayera stavljaju slobodu, međutim je riječ o slobodi koja je ograničena svim onim kategorijama koje navode iza toga pojma: to je sloboda koja je omeđena kršćanskim vrijednostima, ondašnjim zakonima, domoljubljem i rodoljubljem, obiteljskim i roditeljskim vrijednostima. Ove vrijednosti možemo prepoznati i u suvremenim koncepcijama hrvatskog odgoja i obrazovanja, ali je jasno kako se upravo u ovom području dogodilo i najveće odstupanje od vrijednosti koje je zastupao biskup Josip Juraj Strossmayer. U Zakonu o odgoju i obrazovanju u osnovnim i srednjim školama navedeni su glavni ciljevi odgoja i obrazovanja, koji se razikuju od dijela od Strossmayerovih stavova:¹⁰

(1) Ciljevi odgoja i obrazovanja u školskim ustanovama su: 1. osigurati sustavan način poučavanja učenika, poticati i unapređivati njihov intelektualni, tjelesni, estetski, društveni, moralni i duhovni razvoj u skladu s njihovim sposobnostima i sklonostima, 2. razvijati učenicima svijest o nacionalnoj pripadnosti, očuvanju povijesno-kulturne baštine i nacionalnog identiteta, 3. odgajati i obrazovati učenike u skladu s općim kulturnim i civilizacijskim vrijednostima, ljudskim pravima i pravima djece, osposobiti ih za življenje u multikulturalnom svijetu, za poštivanje različitosti i toleranciju te za aktivno i odgovorno sudjelovanje u demokratskom razvoju društva, 4. osigurati učenicima stjecanje temeljnih (općeobrazovnih) i stručnih kompetencija, osposobiti ih za život i rad u promjenjivom društveno-

¹⁰ <https://www.zakon.hr/z/317/Zakon-o-odgoju-i-obrazovanju-u-osnovnoj-i-srednjoj-i-%C5%A1koli>

kulturnom kontekstu prema zahtjevima tržišnog gospodarstva, suvremenih informacijskokomunikacijskih tehnologija i znanstvenih spoznaja i dostignuća.

Ako proučimo i druge relevantne hrvatski strateške i zakonske dokumente koji se bave pitanjima odgoja i obrazovanja, uočiti je ipak kako su u njima sadržani i mnogi Strossmayerovi koncepti, iako je jasno kako je sustav vrijednosti u drugoj polovici 19. stoljeća razlikuje od sadašnjeg sustava vrijednosti, a utjecaj Katoličke crkve, čiji je biskup Strossmayer, je u hrvatskom školskom sustavu ruban, pa se sve više otvaraju i posebne katoličke škole kako bi se snažnije promicale one vrijednosti, koje, izgleda, oni koji se bave prosvjetom u današnjoj Katoličkoj crkvi u Hrvata, ne prepoznaju u suvremenom hrvatskom obrazovnom i odgojnom sustavu. U Hrvatskoj trenutno imamo 12 katoličkih osnovnih i 12 srednjih škola s oko 5000 učenika, a *identitet* ovih škola se razlikuje od onih kojima su osnivači županije i gradovi u Republici Hrvatskoj.

Identitet katoličke škole jednak je identitetu Crkve iz koje izbijaju izvorne i autentične dimenzije katoličke škole koja se ustrojava kao crkveni subjekt i kao takva je mjesto autentičnog i specifičnoga pastoralnog djelovanja. Katolička škola je privilegirano mjesto kršćanskoga odgoja kao dio evanđeoskoga poslanja Crkve. Crkvenost katoličke škole stoga, nije neki vanjski dodatak, nego temelj, izvor i sadržaj njezinoga katoličkog identiteta kao odgojno-obrazovne ustanove. Sv. Ivan Pavao II. kaže da su katoličke škole istovremeno mjesta evangelizacije, cjelovitoga odgoja, inkulturacije i učenja o životnome dijalogu između mladih i različitih religija i društvenih okruženja.¹¹

Strossmayer se nije zalagao za posebne katoličke škole već takav sustav u kojem su kršćanske i nacionalne vrijednosti utkane u programska načela i „kvas su koji oplemenjuje“ svaki obrazovni kurikulum koji se provodi u Hrvatskoj, jer je po Strossmayeru „duh kršćanski onaj božanstven, kvas, koji bi imao narode preobraziti, okriepiti i oplemeniti“ (Cepelić, Pavić 1904: 51). Naravno, u tom smislu ni njegov mecenatski program danas se ne bi mogao provoditi onako kako je to Strossmayer činio, u načelu samovoljno, prema vlastitim (vrijednosnim) kriterijima. Katolički biskup koji bi na takav način u 21. stoljeću, kao neke vrste paralelnog ministra prosvjete financirao škole, nastavnike i učenike, vjerojatno to ne bi mogao činiti na „Strossmayerov način“, potpuno samostalno, već bi se tražilo poštivanje određenih zakonskih propisa kojima se reguliraju donacije i sponzorstva. Strossmayerovi koncepti su bili prihvatljivi u vremenu slabih institucija i u vremenu kada se zapravo ustrojava hrvatski prosvjetni sustav, a danas bi mogli biti prihvatljivi, možda, unutar sustava katoličkih škola u biskupiji u kojoj je djelovao kao biskup.

¹¹ <https://katolicke-skole.hbk.hr/2019/07/03/o-katolicnim-skolama/>

4. Zaključak

Ako se Strossmayerova koncepcija prosvjete usporedi sa suvremenim hrvatskim konceptima odgoja i obrazovanja, najprije je uvažiti izmijenjeni kontekst u kojem se danas provodi hrvatski sustav odgoja o obrazovanja. Strossmayer na mnoge načine supstituira nedostatak suverene hrvatske države, pa ponekad djeluje kao „minister“ prosvjete ili kulture „u sjeni“ te obavlja poslove koji su danas u ingerenciji državnih ili mjesnih vlasti: izgradnja infrastrukture, utemeljivanje institucija, stipendiranje, vrijednosno usmjeravanje i dr.. Strossmayerov koncept možemo nazvati patricijskim, on se provodi odozgo, preko institucija i nameće se dionicima. Danas se, barem na formalnoj razini, o svakom važnom pitanju provode javne rasprave, analize, sučeljavaju se mišljenja... Strossmayer se postavlja kao onaj koji donosi gotova rješenja, najčešće ne prihvaćajući suprotna ili drugačija mišljenja. Njegovi prosvjetni nazori su uvijek visoko idealistički i kršćanski, a ciljevi koji se postavljaju prema dionicima su iznimno visoki. Nema rasprave o prilagodbi kurikuluma sposobnostima učenika i učenica, već oni uz motivirane nastavnike moraju težiti izvrsnosti, odnosno zadanim idealima koje valja dostići. Strossmayerova pozicija nije samo pozicija nacionalnog prosvjetitelja i mecene, već je to i pozicija katoličkog svećenika i biskupa te on iz crkvenog učenja izvodi dio nastavnih metoda i ciljeva odgoja i obrazovanja, što u modernom sekularnom društvu više nije prihvatljiv koncept.

5. Literatura

- Cepelić, M., Pavić, M. (1904). *Josip Juraj Strossmayer, biskup djakovački i sriemski 1900.-1904.*
- Čurić, M. (2023) *Figure biskupa Strossmayera u korpusu pjesničkih prigodnica.* Doktorski rad. Filozofski fakultet Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku.
- Fukuyama, F.(2020) *Identitet: Zahtjev za dostojanstvom i politike zamjeranja,* TIMPress, Zagreb
- Mlinarević, V., Živić, T., i Vranješ, A. (2016). ODGOJNE VRIJEDNOSTI U ODABRANIM GOVORIMA JOSIPA JURJA STROSSMAYERA, PROMICATELJA PROSVJETE I KULTURE, *Mostariensia*, 20(1-2), str. 117-131.
- Erl-Šafar, M. (2012). Prosvjetiteljska djelotvornost Josipa Jurja Strossmayera, *Knjižničarstvo*, 15/16 (2011/2012)(1-2), str. 53-70.
- Grbešić, G., Zubac, I. (2020). *Strossmayerova uloga, ciljevi i rezultati na prosvjetnom području // Prosvjetom k slobodi. XVIII. Strossmayerovi dani.* Đakovo
- Szabo, A. (2015). O mecenatskim prinosima biskupa Strossmayera razvoju prosvjete, kulture i znanosti u hrvatskome narodu“, u *Josip Juraj Strossmayer (1815.-1905.) U povodu 200. obljetnice rođenja (1815–2015)*, str 5.-19, Matica hrvatska, Zagreb

- Strossmayer, J. J. (2015) *Sve za vjeru i domovinu I-IV, korizmene i prigodne poslanice, okružnice i propovijedi, važniji govori i osvrsti biskupa Strossmayera*, prir. Marin Srakić, Nadbiskupijski ordinarijat Đakovačko-osječke nadbiskupije, Đakovo.
- Srakić, M. (2013) *Opjevajmo slavne muževe : povijesni prilozi i arhivska građa o životu i radu biskupa, svećenika i ustanova Đakovačko-osječke nadbiskupije i Srijemske biskupije* / Đakovo: Đakovačko-osječka nadbiskupija, Nadbiskupski ordinarijat, (Sabrana djela; sv. 1)

6. Mrežni izvori

- Bossuet, Jacques Bénigne. *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021.. <<http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=8931>>. Posjećeno 5. rujna 2023
- Britannica, T. Editors of Encyclopaedia. "Charlest, count de Montalembert." *Encyclopedia Britannica*, Invalid Date. <https://www.britannica.com/biography/Charles-comte-de-Montalembert>. Posjećeno 5. rujna 2023.
- Britannica, T. Editors of Encyclopaedia. "Marco Minghetti." *Encyclopedia Britannica*, December 6, 2022. <https://www.britannica.com/biography/Marco-Minghetti>. Posjećeno 4. rujna 2023.
- Gladstone, William Ewart. *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021.. <<http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=22152>>. Posjećeno 31. kolovoza 2023
- Guizot, François. *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021.. <<http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=23750>>. Posjećeno 31. kolovoza 2023
- Lamartine, Alphonse de. *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021. <<http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=35235>>. Posjećeno 32. kolovoza 2023.
- Nacionalni kurikulum Republike Hrvatske za predškolski, osnovnoškolski i srednjoškolski odgoj i obrazovanje; <https://mzo.gov.hr/istaknute-teme/odgoj-i-obrazovanje/nacionalni-kurikulum/125>. Posjećeno 3.svibnja 2023.
- Nacionalni plan razvoja sustava obrazovanja za razdoblje do 2027. godine i Akcijski plan za provedbu Nacionalnog plana razvoja sustava obrazovanja za razdoblje do 2024. godine, <https://mzo.gov.hr/vijesti/nacionalni-plan-razvoja-sustava-obrazovanja-za-razdoblje-do-2027-godine-i-akcijski-plan-za-provedbu-nacionalnog-plana-razvoja-sustava-obrazovanja-za-razdoblje-do-2024-godine/541>. Posjećeno 2. kolovoza 2023 Nacionalni kurikulum Republike Hrvatske za predškolski, osnovnoškolski i srednjoškolski odgoj i obrazovanje; <https://mzo.gov.hr/istaknute-teme/odgoj-i-obrazovanje/nacionalni-kurikulum/125>. Posjećeno 3.svibnja 2023.
- Nacionalni plan razvoja sustava obrazovanja za razdoblje do 2027. godine i Akcijski plan za provedbu Nacionalnog plana razvoja sustava obrazovanja za razdoblje do 2024. godine, <https://mzo.gov.hr/vijesti/nacionalni-plan-razvoja-sustava-obrazovanja-za-razdoblje-do-2027-godine-i-akcijski-plan-za-provedbu->

[nacionalnog-plana-razvoja-sustava-obrazovanja-za-razdoblje-do-2024-godine/541](#).

Posjećeno 2. kolovoza 2023

Određbe Hrvatske biskupske konferencije o katoličkim osnovnim i srednjim školama;

<https://katolicke-skole.hbk.hr/2018/08/04/odredbe-hrvatske-biskupske-konferencije-o-katolicnim-osnovnim-i-srednjim-skolama/>. Posjećeno 2. kolovoza 2023.

Zakon o odgoju i obrazovanju u osnovnoj i srednjoj školi, <https://narodne-novine.nn.hr/search.aspx?upit=zakon+o+odgoju+i+obrazovanju+u+osnovnoj+i+srednjoj+%C5%A1koli&naslovi=da&sortiraj=1&kategorija=1&rpp=10&str=0&qtype=3&pretraga=da>.

Posjećeno 3. svibnja 2023.

STROSSMAYER'S CONCEPT OF EDUCATION IN RELATION TO MODERN CONCEPTS OF EDUCATION

Abstract

The paper deals with the educational concepts of Josip Juraj Strossmayer. We wanted to answer the question of how acceptable and applicable these concepts are in the modern Croatian education system by comparing Strossmayer's original texts and scientific works that dealt with this issue and by looking into the legal and strategic documents of contemporary Croatian education. Strossmayer is convinced that the greatest possible social effects are achieved through education, and that the development of educational institutions, the education of teachers and the influence on the society in which it is carried out - "enlightenment" - is the only possible path towards progress. In the implementation of educational programs, he emphasizes freedom, personal and national, as one of the fundamental principles, because it is the precious treasure of all humanity, and its supreme law is the brotherhood and freedom of all peoples". Strossmayer's educational concept is educational-idealistic, patrician and modernizing. Education also plays an extremely important identity role. In this project, Strossmayer uses different strategies: in addition to creating cultural and educational capital or democratizing politics, he also works in the field of the development of society as a whole - because according to him, the purpose of education is to change society for the better in all segments, including communal, economic, and transport. .. Modern concepts of upbringing and education are more pragmatic than Strossmayer's concepts, teachers are not "leaven and light" but educators, employed in the tasks of upbringing and education. The biggest deviation from Strossmayer's educational - Catholic-liberal concepts - is the secularity of school curricula. Each of Strossmayer's educational concepts contained a divine dimension, while this dimension is not primary in modern Croatian schooling, which is also reflected in the opening of an increasing number of Catholic schools. They compensate for what contemporary Croatian church authorities perceive as lacking in Croatian school curricula for primary and secondary schools.

Keywords: education, identity, Josip Juraj Strossmayer, patrician model, secularity